

Сергій Таранець (м. Київ)

доктор історичних наук,

старший науковий співробітник

Інституту української археографії та джерелознавства

ім. М. С. Грушевського НАН України.

e-mail: trimonastyrje@yandex.ua

ORCID <https://orcid.org/6274040>

«Старообрядницький Єрусалим».

З історії поселення липованів у с. Біла Криниця на Буковині

У статті досліджено основні віхи історії Білої Криниці як одного з провідних всесвітніх центрів старообрядців та заснування в селі Білокриницької церковної ієрархії. Розкрито політику австрійського та російського урядів стосовно місцевих старовірів.

Ключові слова: старообрядство, Біла Криниця, Білокриницька церковна ієрархія, Росія, Австрія.

Sergii Taranets

«Old believers Jerusalem". From the history of the settlement lipovenos in the village of Belaya Krinitsa in Bukovina

This article describes the main milestones in history of Bila Krynytsia as one of the leading world centers of Old Believers and foundation of Bila Krynytsia church hierarchy in the village. The policy of Austrian and Russian governments in relation to local Old Believers is revealed. The paper mentions that Bila Krynytsia in Bukovyna, founded in the 80-ies of XVIII century by Russian immigrants from Rumanian Lower Danube, was transformed into a powerful center of Old Believers at Bila Krynytsia hierarchy abroad in the second half of XIX century. Porkovskiy friary was opened in the village in 1803, and in 1852 – Uspenskiy nunnery. Bila Krynytsia church hierarchy was established in this village on 27, October, 1846 through joining to Old Believer's Church of Metropolitan from Bosnia and Sarajevo Amvrosiy (Popovych). The first Episcopal chirotony took place in Bila Krynytsia on 18, January, 1847. However, the untroubled activity of local metropolitans was infringed at the end of November, 1847. Russia started demanding Austria to liquidate Old Believer's hierarchy and to close the friary. On 4, March, 1848 Austrian government closed the friary, however, soon it renewed its operation after revolution of 1848. The consecration of Uspenskiy Cathedral, erected under project of Russian architect A.V. Kuznetsov, took place in the nunnery on 15, July, 1908. The friary and nunnery in Bila Krynytsia were liquidated when the Soviet power came. In 1944 Old Believers metropolitan's cathedra was transferred from Bila Krynytsia to Romanian city Brailu.

Key words: Old Believers, Bila Krynytsya, Bila Krynytsya Clerical Hierarchy, Russia, Austria.

Останнім часом старообрядознавча проблематика у світі все більше привертає увагу світової спільноти, де не останнє місце посідають відомі старовірські центри, до яких, безумовно, належить й Біла Криниця. Незважаючи на те, що вона відіграла помітну роль в історії попівського старообрядства, ґрунтовних спеціальних досліджень, присвячених цьому центру, до цього часу не існує. В XIX – на початку XX ст. різних релігійних та культурологічних аспектів з історії означеного осередку торкалися професор Московської духовної академії М. Суботін, чиновник

слідчої поліції І. Аксаков, місіонер панівної Церкви М. Попов, відомий дослідник старообрядства П. Смирнов, релігійний історик М. Монастирьов та ін.

М. Монастирьов описав перебування у Білій Криниці митрополита Амвросія (Поповича) та відкриття першопрестольної кафедри старообрядського архієрея. Автор звернувся до взаємостосунків місцевих ченців з австрійською та турецькою владою, становища духовенства під час Кримської війни¹. Описуючи контакти Москви з Білою Криницею? він не обходить увагою

¹ *Монастырев М.* Исторический очерк австрийского священства после Амвросия. – Казань, 1877. – С. 46.

протиокружницький конфлікт, частково торкається історії стародубських, ветківських, куренівських та румунських монастирів.

Значну дослідницьку роботу виконав чиновник слідчої поліції І. Аксаков, який за доручен-

Успенський жіночий монастир на початку ХХ ст.

ням російського уряду стежив за релігійними процесами, що відбувалися у Білій Криниці та навколишніх з нею поселеннях. В 1849 р. І. Аксаков надав у Міністерство внутрішніх справ записку «О бессарабских раскольниках», яка стала важливим джерелом з історії місцевого старообрядства².

У 1862–1897 роки професор Московської духовної академії М. Суботін зібрав значну кількість офіційних та неофіційних документів, які стосувалися функціонування Білокриницької ієрархії. В 1864 р. у його розпорядження поступив архів Білокриницького монастиря, який привезли у Росію колишні представники старообрядської Церкви. Водночас старовірська тема стала домінуючою у його роботі³. В 1869 р. він опублікував акти і листування білокриницьких соборів 1868 та 1889 років⁴.

В 1812 р. проблема буковинського старообрядства звернула на себе увагу австрійських

дослідників, зокрема служителя губернського правління у Львові С. Бредецького. У праці «Липовани і меноніти у Австрії» автор робить помилкові висновки, зараховуючи старообрядців до менонітів. В 1863 р. у світ виходить інше невелике дослідження В. Гелерта «Липовани в Буковині». В 80–90-ті роки ХІХ ст. пошуковці друкують декілька статей присвячених у т. ч. білокриницьким старовірам. На достатньо високому науковому рівні були виконані роботи Ф. Віккенгаузера, який у редактованих ним збірниках опублікував кілька десятків документів з історії буковинського старообрядства. В 1885 р. доктор філософії Чернівецького університету Й. Полек видав статтю «Липовани в Буковині», де в т. ч. досліджував історію Білої Криниці⁵. Однак самою відомою роботою на цю тему стало фундаментальне дослідження професора австрійської історії Чернівецького університету Р. Кайндля «Возникновение и развитие липованских поселений в Буковине», де Білій Криниці автор присвятив окремий розділ.

с. Біла Криниця на початку ХХ ст.

² Записка И.С. Аксакова о бессарабских раскольниках // Русский архив. – Москва, 1888. – Кн. 3. – С. 435.

³ Материалы для истории так называемой Австрийской или Белокриницкой иерархии (Приложение к Братскому слову) / Издал Н. Субботин. – Москва, 1899. – С. 3.

⁴ Див.: Современные летописи раскола / Изд. Н. Субботин. – Вып. 1–2. – Москва, 1869. – Вып. 1: Белокриницкий собор 1868 года и относящиеся к нему акты и письма. – 216 с.; – Вып. 2: Последствия Белокриницкого собора 1868 г. и неожиданный исход их. – 192 с.; Переписка раскольнических деятелей. (Материалы для истории белокриницкого священства). Изд. Н. Субботиним. – Москва, 1889. – Вып. 2. – 382 с.

⁵ Сайко М.Н. Австрийские исследователи ХІХ – начала ХХ вв. о старообрядцах в Буковине // Старообрядчество: история, культура, современность. – Москва, 2000. – С. 49.

Заснування Білокриницького старовірського центру попівщини належить до 80-х років XVIII ст. Згідно з джерелами старообрядців, останні врятували на Дунаї від турецьких переслідувачів австрійського високопоставленого чиновника, мотивуючи свій вчинок тим, що «виконали борг любові християнського закону, врятували від смерті людину, за що сподіваються в майбутньому віці від Бога отримати віддяку, тому їй не хочуть брати в нього ніякої винагороди»⁶. Вдячний посланник запропонував старовірам переселитися в межі Австрійської імперії. За спасіння життя він залишив записку, у якій назвав своє ім'я та висловив готовність сприяти у вирішенні проблем. Старовіри сприйняли це як «погляд Божого промислу».

На сході громади старообрядці прийняли рішення переселитися в Австрію. Для цього збори вибрали та відрядили у Відень депутатів Олександра Алексеєва і Никифора Ларіонова, де за підтримки відомої особи отримали від імператора Йосипа II дозвіл на переїзд. На певний час австрійський уряд звільнив липованів від податків і військової повинності, а після закінчення терміну пільгових років на них поширювалися ті самі закони, якими керувалася решта населення краю.

Отже, у 1786 р. родини разом із ченцями та ігуменом Семеоном перейшли на австрійську територію. Старообрядці поселилися на державній землі поблизу урочища Варниця в Буковинському циркулі. Від існуючого там «білого» джерела поселення отримало назву «Біла Криниця». Упоряджений монастир спочатку розташували край лісу в урочищі Тернівка, проте там він проіснував недовго. За одними свідченнями, неодноразові напади на насельників зі смертельними випадками змусили ченців перенести його безпосередньо в село. За іншою інформацією, зокрема, редоуцької директорії, стало відомо, що неподалік від Білої Криниці був влаштований маленький монастир, у якому споруджено два дерев'яні будинки, у т. ч. й молитовний будинок,

і проживало п'ять ченців. Про ліквідацію монастиря йшлося в приписі губернського начальства від 24 серпня 1791 року, яке розпорядилося «монастирок у лісі таємно влаштований перевести в саме поселення»⁷.

Отже, у 1803 р. чоловічий монастир було влаштовано в самому селі Біла Криниця на подарованій землі Іларіона Петровича. У 1818 р. обитель отримала цю ділянку в «довічне користування»⁸. Крім землі, пожертвованої цим благодійником, обитель мала угіддя, заповідані Явдохом Єфимовим. Попечителями чоловічого монастиря були також ченці Олімпій Милорадович і Павло Васильєв, які в 1844 р. пожертвували обителі 10 тис. левів сріблом⁹. За огорожею розміщувалася триярусна дерев'яна церква на 200 осіб. Насельники монастиря жили в чотирьох дерев'яних будинках, розташованих у монастирському дворі навколо церкви, а саме подвір'я було обсажене фруктовим садом. У різний час ігуменами монастиря були Симеон, Никандр, Геронтій (Леонов, з 1841 р.) та ін. Коли в 1847 р. арештували ігумена Геронтія, у 1851 р. там відбулися вибори нового настоятеля. Як відомо, Геронтій подався до Росії для збирання коштів на утримання монастиря та митрополії¹⁰.

Протягом XVIII – першої половини XIX ст. старообрядцями-попівцями завжди порушувалося питання про заснування самостійної Церкви, проте майже всі спроби знайти архієрея закінчувалися безуспішно. У 30–40-х роках XIX ст. питання про заснування трьохчинної ієрархії було поставлене іменитими купцями, зокрема, московськими: Василем Григоровичем Рахмановим, Федором Андрійовичем Рахмановим, Терентієм Солдатенковим, а також петербурзьким купцем Громовим, київським купцем Дехтярьовим і хвалінським Кузьмінім¹¹. Вони взяли на себе всі витрати на утримання Білокриницької митрополії. За свідченнями М. Попова, самарськими й саратовськими старообрядцями було зібрано величезну суму.

⁶ История буковинских старообрядцев. [Б. м. и г.] – С. РЗФ.

⁷ Материалы для истории так называемой Австрийской или Белокриницкой иерархии... – С. 25.

⁸ История буковинских старообрядцев... – С. РЗФ.

⁹ Материалы для истории так называемой Австрийской или Белокриницкой иерархии... – С. 84.

¹⁰ *Бартенев А.* Краткий исторический очерк мер, принимаемых против раскола преимущественно в новейшее время // Странник. Духовный учено-литературный журнал за 1861 г. – Санкт-Петербург, 1861. – Т. 1. – С. 325.

¹¹ *Попов Н.* Опыт исследования: что такое современное старообрядчество в России? (Приложение) Окружное послание поповщины. – Москва, 1866. – С. 62.

Із цією метою на Схід відправили кілька делегацій. Водночас російські старообрядці розуміли, що автокефальну Церкву можна створити лише поза межами Росії. Розпочалися консультації зі своїми одновірцями за кордоном, відтак з'ясувалося, що відкрити старообрядську митрополію можна в с. Біла Криниця, яке розміщувалося в кордонах Австрійської імперії. Старовіри довели австрійській владі свою спроможність утримувати митрополію. На ченців Олімпія Милародовича і Павла Великодворського було покладено пошуки відповідного архієрея.

Покровський чоловічий монастир на початку ХХ ст.

З їхньої офіційної біографії відомо, що Павло Васильович Федотов (відомий також під прізвиськом Великодворський) народився 1803 р. в молдавському м. Ботошани (насправді – у м. Валдай). Його батько Василь Федотов народився в Білій Криниці. У 1818 р. Павло перейшов у Білокриницький чоловічий монастир. Чернець стверджував, що пожертвувані монастирю 5 тис. левів сріблом він отримав у спадок від покійного батька¹².

Олімпій Савович Милорадович народився 1804 р. в Білій Криниці, був ченцем Білокриницького монастиря. Батько Олімпія також був ченцем цієї обителі, відомий під іменем Симон († 1832 р.). Згодом останній перейшов в Бессарабію, де став настоятелем Серковського чоловічого монастиря. Ігумен ніби залишив у спадщину 8,5 тис. левів сріблом, з яких 5 тис. Олімпій

пожертвував Білокриницькому монастирю¹³. Насправді ці гроші зібрали в Росії.

У 1843 р. Павло Великодворський звернувся з клопотанням до австрійського імператора Фердинанда I, у якому вказав на необхідність заснування для липованів, котрі мешкають в Австрійській імперії, окремої архієрейської кафедри. Він дав зрозуміти австрійським чиновникам, що виконання цього прохання буде неприємним для Росії, однак, незважаючи на це, білокриницька делегація отримала від уряду дозвіл. Можливість утримання старообрядцями власного митрополита стала головною умовою дозволу на заснування старообрядської митрополії на Буковині.

Будівництво Успенського кафедрального собору на початку ХХ ст.

У 1844 р. імператор видав декрет, яким липованам дозволялося взяти із-за кордону верховного архієпископа, котрий би зміг рукопокласти в Білій Криниці намісника. Резиденція майбутнього архієрея мала розміститися в чоловічому монастирі¹⁴. Уряд зобов'язав липованів самостійно утримувати монастир і архієрея, який перебував при ньому, а також заснувати та утримувати за власний кошт школу. У 1850 р. при монастирі було відкрито училище грамоти для хлопчиків.

У пошуки єпископа вирушили ігумен Геронтій і чернець Павло, яким вдалося побувати в Молдові, Далмації, Словенії, Чорногорії, Сербії, але реальну допомогу вони отримали лише в низьці Дунаю у свого одновірця отамана некрасовців Осипа Гончара. Останній підтримував

¹² Матеріали для истории так называемой Австрийской или Белокриницкой иерархии... – С. 93.

¹³ Там само. – С. 94.

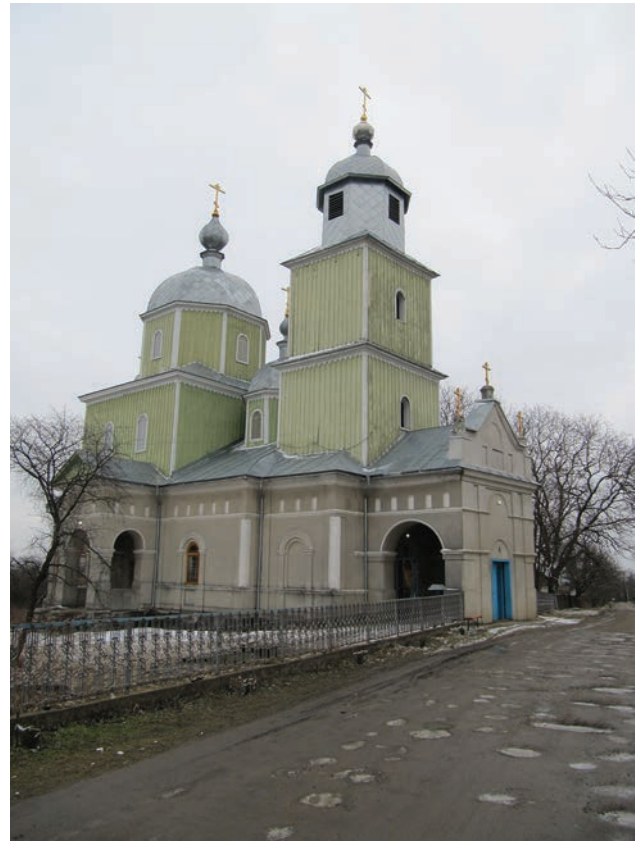
¹⁴ История буковинских старообрядцев... – С. РЗФ.

тісні зв'язки з польською еміграцією в Стамбулі, зокрема відомим Михайлом Чайковським (Садик-пашею). Дбаючи тільки про свої інтереси, М. Чайковський узявся допомагати й старообрядцям. Він порадив звернутися до тих єпископів, які через різні обставини втратили свої кафедри й проживали в Константинополі¹⁵.

У 1846 р. Олімпій Милорадович і Павло Великодворський відправилися в Османську імперію. Окрім європейської та азіатської Туреччини, ченці відвідали Єрусалим, Аравію та Єгипет, проте потрібного їм кандидата знайшли лише в Константинополі. Ним виявився босносараєвський митрополит Амвросій (Попович), який погодився перейти до старовірів і висловив готовність бути в них верховним архіпастирем.

В угоді, укладеній між білокриницькими депутатами та митрополитом у Константинополі, обумовлювалося місцеперебування Амвросія в Білокриницькому чоловічому монастирі. Щорічно липовани зобов'язувалися сплачувати митрополитові 500 австрійських червонців. М. Попов, явно не володіючи достовірними даними, відзначав, що старообрядці збиралися пожиттєво платити митрополитові 500, а його синів – 200 російських напівімперіалів¹⁶. Після смерті митрополита його жалування мав отримувати син.

У своїй біографії митрополит Амвросій писав, що народився він 1791 р. в м. Еносі, у священники рукопокладений митрополитом Матвієм Еноським і став 23 священником у роду. У 1817 р. він прийняв чернечий постриг. Упродовж 1823–1827 років був ігуменом Троїцького монастиря на о. Халки, що неподалік Константинополя. У 1827 р. Амвросія поставили настоятелем Макарівської церкви в Босфорі Цареградському, а потім патріарх Костянтин призначив його протосингелом Вселенської патріархії. У 1835 р. Синод вибрав Амвросія на Боснійську кафедру. У 1841 р. за наполяганням візира Хурсева митрополита звільнили із займаної посади. Тогочасна практика була закономірною для турків. У той час у Стамбулі без кафедр перебувало 6 патріархів і понад 20 митрополитів і єпископів, незважаючи на те що за ними зберігався сан і хіротонія.

Церква Кузьми і Доміана в с. Біла Криниця.
Фото 2011 р.

Після прибуття в Білокриницький монастир Амвросій зобов'язався приєднатися до старообрядської Церкви «згідно з правилами святих отців» і невідкладно рукопокласти намісника. Свій вибір старообрядським архіпастирем Амвросій розцінював не інакше, як «явне божественне провидіння». Він розумів, що виїжджав в Австрію без дозволу патріарха, тому стежив, аби не було з боку останнього перепон.

Те, що митрополита Амвросія не відлучили від Церкви і не заборонили в богослужінні, видно з грамоти, адресованої йому патріархом Анфимом, який звертався до нього: «Безрозсудна й мовчазна твоя втеча і противне твоє священним законам від Церкви відлучення, до якого вдався, і від якої (Церкви) був благодіяний і пошанований»¹⁷.

Повертаючись в Австрію, старообрядська делегація на чолі з ченцем Павлом і митрополитом Амвросієм була удостоєна аудієнції австрійського імператора у Відні. Митрополит подав

¹⁵ Смирнов П.С. История русского раскола. – Санкт-Петербург, 1895. – Изд. 2. – С. 153.

¹⁶ Попов Н. Опыт исследования... – С. 63.

¹⁷ Материалы для истории так называемой Австрийской или Белокриницкой иерархии... – С. 225.

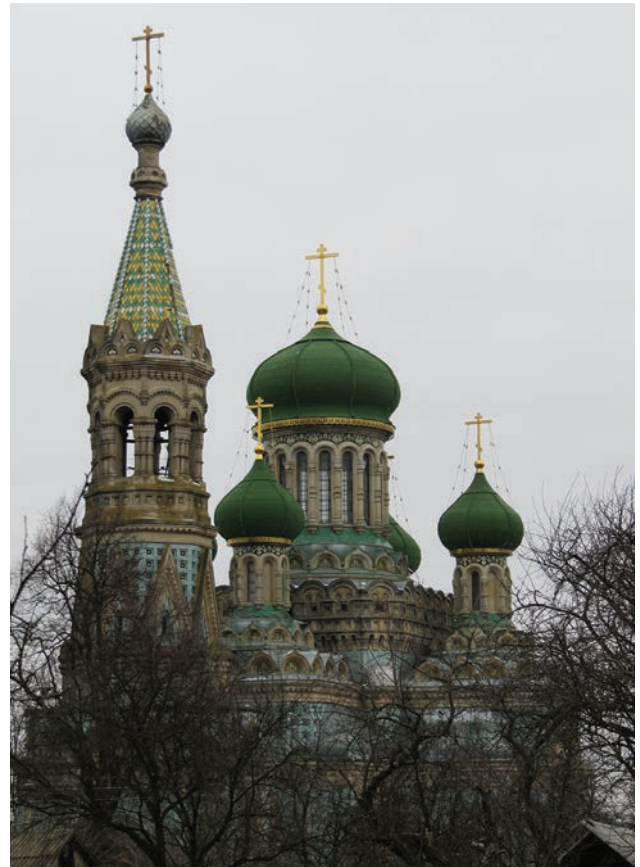
Фердинанду прохання. Імператор пообіцяв, що після наведення відповідних довідок затвердить Амвросія на посаді верховного первосвятителя старообрядців, однак Павло не став чекати перевірок і наполіг на від'їзді митрополита в Білу Криницю. 3 березня 1847 р. Амвросій отримав австрійське громадянство.

27 жовтня 1846 р. в Покровському храмі Білокриницького чоловічого монастиря відбувся собор, головним питанням якого було приєднання митрополита Амвросія до старообрядської Церкви. Засідання вів настоятель Геронтій. На соборі були присутні ієромонах Ієронім, уставник Кіпріян Тимофеев (майбутній митрополит Кирило), делегати білокриницької, климощуцької, соколинської і мехидрської громад, представники від молдавських громад, зокрема яські купці Никифор Панкратієв, Яків Железняков, Логін Богомоллов та ін.

Пропонувалося приєднати митрополита другим чином, як це було прийнято в інших старообрядських громадах. Це рішення підтримували старообрядці Слави, Сарикьой, Журилівки та інших населених пунктів Нижнього Дунаю. Аналогічна практика існувала у ветківських громадах. Про це доповідав собору колишній настоятель Лаврентіївського монастиря чернець Аркадій. Після тривалих обговорень собор наполягав приєднати Амвросія шляхом прокляття ересі¹⁸.

18 січня 1847 р. в Білій Криниці відбулася перша архієрейська хіротонія. У сан єпископа митрополитом Амвросієм було возведено місцевого мешканця Кирила Тимофієва, який став намісником Білокриницької митрополії. Цього ж року Амвросій здійснив низку хіротоній священників у Білу Криницю, Ясси і задунайські старообрядські слободи.

У Білу Криницю звернулася братія Славського скиту з проханням поставити для старовірів Нижнього Дунаю окремого єпископа. Кандидатом обрано колишнього настоятеля Лаврентіївського монастиря ігумена Олімпія. Крім настоятеля Макарія, отамана некрасовців Викули Корнієва і братії, прохання підписали купці Сава Рукавишников, Онисим Іванов, представники журилівської і сарикьойської старообрядських громад. Клопотання добруджанських старовірів було задоволено.

Успенський собор в с. Біла Криниця Чернівецької області. Фото 2011 р.

Чутки про хіротонію єпископа за межі Австрії дійшли до австрійського уряду. 20 січня 1848 р. білокриницькі мешканці отримали зауваження з приводу рукопокладення Аркадія Славського, оскільки цей факт став порушенням раніше укладеної угоди. Діяльність Амвросія звернула на себе увагу російського уряду і константинопольського патріарха Анфима, який через карловицького митрополита Йосипа відправив Амвросію спеціальну грамоту. Патріарх розглядав від'їзд Амвросія в Білу Криницю як втечу, що порушувало закони православної Церкви. Він намагався повернути Амвросія в Константинополь. Анфим зазначав, що митрополит зловживає своїм архієрейством, попирає правила православної Церкви. У другій грамоті патріарх вимагає вислати Амвросія, але стає очевидно, що це не під силу митрополиту Йосипу. У листі від 8 серпня 1847 р. патріарх особисто закликав Амвросія покаятися та пригрозив позбавити його сану¹⁹.

¹⁸ Материалы для истории так называемой Австрийской или Белокриницкой иерархии... – С. 180.

¹⁹ Там само. – С. 229.

У відповіді митрополит Амвросій запитував патріарха, за що його зняли із законної Боснійської митрополії, до того ж без оголошення причини. Наголосив також на тому, що патріарх не звернув уваги на прохання російського посланника в Стамбулі В.П. Титова, котрий безуспішно просив за Амвросія перед Анфимом. Митрополит дорікав константинопольському патріархові за те, що той не виявив «людинолюбства і братолюбства», що патріархи Герман IV (1842–1845), Мелетій III (1845) і Анфим VI (1845–1848) рукопоклали на єпархії своїх молодих улюбленців, які були «невправні» в церковному управлінні, при цьому залишили його «на малій пенсії». Амвросій мотивував свій вчинок тим, що вдіяв так, щоб захистити віруючих, яких він ні від кого не відбирав, оскільки це заборонено правилами святих отців, яких він дотримується.

У листі Амвросій вкотре нагадав патріархові, що він очолив старообрядську Церкву ради власного спасіння та спокою, і не міг відмовити старообрядцям і «зневажити такою доброю справою для спасіння овець, що залишилися без пастиря», яких він не крав, і не відібрав, однак прийшов, щоб їх захистити, і «бути їм за отця, пастиря і утішителя, не втручаючись до чужих овець». Митрополит констатував, що він «один раз цю релігію прийняв» і назад повертатися не хоче, що прийшов він «з ревності євангельської до овець, котрі не мають власного пастиря, не на знищення, але на збільшення слави Божої, де залишки сил старих літ моїх покласти і саме моє життя кінчити хочу, дякуючи Богові»²⁰.

6 грудня 1847 р. через дипломатичні канали між Росією та Австрією митрополита викликали до Львова. Російський уряд вимагав негайно вислати його з Білої Криниці і закрити чоловічий монастир як «розсадник» російської антидержавної політики. З огляду на претензії Росії, канцлер Карло Інцагі підготував спеціальні запитання до митрополита, суть яких полягала в тому, чи дійсно митрополит був посланий в Австрію

від константинопольського патріарха, чому приймав у монастирі російських утікачів, чому допускав поїздки білокриницьких купців і місіонерів у Росію, чому розширив свої повноваження за межами Буковини. Австрійський уряд звинувачував митрополита в незаконному допуску на проживання в Білокриницький монастир російських підданих, злочинців і ченців, які втекли від покарань, у тому, що дозволив рукопокласти для Росії духовенство тощо.

У звіті митрополит зазначав, що ніколи не казав австрійському імператору, що на Буковину його послали від константинопольського патріарха, тому ніхто його в цьому не може корити, що в Білій Криниці він не приймав російських підданих, незважаючи на те що настоятель монастиря справді відправився в Росію за потрібним для церкви начинням, але проповідників туди не посилав і влада його в той бік не поширювалася.

Однак тісні контакти російських старообрядців з Білою Криницею були достатньо інтенсивними. Білокриницькі старообрядці через московських купців Милова, Ігумнова і Грачова активно листувалися з Рогозьким кладовищем. Через радзивилівську таможню з Росії на Буковину пересилали значні суми грошей для підтримки діяльності Білокриницької митрополії. Так, у березні 1847 р. настоятель монастиря Геронтій отримав понад 3 тис. рублів²¹.

Російський уряд вжив низку успішних заходів, спрямованих на викорінення контактів російських і закордонних старообрядців. У 1849 р. він заарештував і ув'язнив у Шліссельбурзьку фортецю московського міщанина Ф. Жигарьова, який побував у Білій Криниці²². Згодом його перевели в Суздальський Спасо-Єфремівський монастир, де він невдовзі й помер.

Зі Львова митрополита викликали у Відень. 27 грудня 1847 р. Амвросія прийняв ерцгерцог Йосип Людвіг. Через кілька днів після цієї зустрічі митрополит дізнався про вимоги російського двору і константинопольського патріарха про вислання його з Білої Криниці.

²⁰ Матеріали для історії так называємої Австрійської или Белокриницької ієрархії... – С. 238. Для поширення негативної пропаганди про старообрядців представники панівної Церкви систематично подавали неправдиву інформацію про митрополита Амвросія, зокрема те, що він перейшов у старообрядство лише тому, що був користолюбивий і честолюбивий.

²¹ *Мордкович Т.А.* Источники по истории принятия Белокриницької ієрархії Московської Рогожкою старообрядческою общиной (40–50-е гг. XIX в.) // Мир старообрядчества / Под ред. И.В. Поздеевой. – Москва, 1995. – Вып. 2. – С. 117.

²² Там само. – С. 128.

У клопотанні від 3 березня 1848 р. митрополит Амвросій відзначав, що він ніколи не чинив опору цісарській волі і що прибув до Австрії ще й тому, що бачив у білокриницьких депутатів «височайше імператорське повеління». Про відвертість переходу Амвросія в старообрядство свідчать його слова: «Я не плачу, що втратив мою попередню митрополію Босанську: там винні мусульмани, вороги Хреста Христового; але найприкріше те, що нині вже і під скіпетром християнського імператора другу нову приймаю кару, що втрачаю знов довірену мені паству і знов затверджений архієрейський престол в Білокриниці, та ще й зовсім проти совісті моєї, або переконанням, або каяттям чи відступити назад і повернутися до патріарха, чи спробувати довічного ув'язнення»²³.

Австрійський уряд поставив Амвросія перед вибором: або він повернеться до свого патріарха, або відправиться в заслання. Митрополит писав, що він був над безоднею, його позбавили не лише єпархії, честі й довіри, але й найелементарніших засобів до існування. Амвросій відмовився їхати в Константинополь. Він просив цісарської милості та призначення йому державної пенсії, яка відповідала б його статусу. Пенсію митрополитові призначили в розмірі 300 левів сріблом. 26 липня 1848 р. міністр внутрішніх справ Добгольф заборонив йому приймати липованів. Уряд визначив йому подальше місцеперебування – м. Ціллі.

Білокриницькі ченці клопотали перед графом Коловратом про повернення Амвросія в Білу Криницю, проте той відповів, що повернення митрополита в Білокриницький монастир неможливе. Водночас австрійський уряд не повністю виконав вимоги Миколи I: він не видав Амвросія Росії і не ліквідував Білокриницького монастиря.

4 березня 1848 р. на деякий час було закрито чоловічий монастир, однак відчувати незручності білокриницьким старообрядцям довелося недовго. Після державного перевороту 1848 р. імператор Фердинанд був вимушений видати маніфест про дарування конституції народам Австро-Угорщини. Скориставшись революційним станом у країні, чернець Павло без дозволу уряду самостійно відкрив монастир. У 50–60-х роках XIX ст. чоловічий монастир облаштували.

Там перебудували Покровський собор, возвели зимовий храм на честь Миколи Чудотворця, а також великий братський корпус. У 1899 р. за сприяння митрополита Афанасія чоловічий монастир відкрив своє представництво на Головній вулиці Чернівців.

Інтер'єр Микільського храму в с. Біла Криниця. Фото 2016 р.

У 1851 р. в Білокриницькому чоловічому монастирі нараховувалося 42 насельники (29 ченців і 13 бельців), у т. ч. ієромонахи Сава і Арсеній, ієродиякони Георгій та Ілля, іподиякони Мефодій, Йосип та Геронтій, скарбник чернець Дорофій, економ чернець Іоанн, схимники Трифілій, Ізраїль, Герасим, Феодор, ченці Ігнатій (1-й), Іоанн, Ігнатій (2-й), Саватій, Палладій, Авраамій, Сисой, Вікентій, Никанор, Макарій, Іона (1-й), Тихін, Никодим, Іона (2-й), Павло і відшельник Никандр, а також бельці Афанасій Михайлов, Ануфрій Тимофіїв, Василь Григорьев, Іван (Плотник), Іван Васильєв (1-й), Іван Васильєв (2-й), Іван (Підкеларщик), Іаков (Підкеларщик), Євстафій Лазарев, Андрій Мельник, Герасим (Хлібник), Олексій (Конюх) і чтець Кирило Іванов²⁴.

Білокриницький чоловічий монастир жив за статутом, виданим архімандритом Аркадієм. Зокрема, братія обителі (крім хворих і немічних, про яких повідомляли настоятелю) мала підніматися за дзвоном і щоденно приходити на ранкову молитву. Після завершення опівнічницької роботи і ремісники брали настоятельське благословення і вирушали на роботи, а хто йшов без благословення, той приймав звичайне покарання

²³ Материали для истории так называемой Австрийской или Белокриницкой иерархии... – С. 240.

²⁴ Там само. – С. 350.

(виправлення). Робітники, які не мали урочної (на цілий день) роботи, вистоювали не лише ранкову службу, але й були присутніми на літургії. По закінченні робочого дня, після вечері, усі без винятку насельники обителі мали бути на повечерниці (за винятком тих, хто мав невідкладні справи). Коли завершувалося богослужіння, усі йшли до своїх келій.

У монастирі за дотриманням правил стежив соборний старець. Гості, які відвідували монастир, могли на короткий час бути в келії ченців чи бельців. Якщо гості залишалися в монастирі надовше (один день і більше), то зобов'язані були брати благословення в настоятеля, а хто порушував установлений порядок, той підлягав монастирському покаранню²⁵.

Водночас австрійський уряд продовжував забороняти контакти буковинських старообрядців зі своїми закордонними одновірцями. У 1858 р. за доносом Войнаровича в Білу Криницю спорядили урядову комісію під керівництвом чиновника з особливих доручень Штокера. Його приїзд викликав переляк серед місцевих липованів. Багатьох ченців і послушників, які нелегально перебували в чоловічій обителі, відправили в Мануйлівський монастир. За результатами перевірки уряд не скасував свого попереднього рішення, він і надалі дозволив утримувати в Білій Криниці церковну ієрархію та її архієрея²⁶.

Претензії російського уряду обмежили контакти російських старовірів з буковинськими липованами. Білокриницька митрополія переважала певну фінансову скруту. У 1861 р. митрополит Кирило поїхав у Росію. У 1862 р. від імені Московської духовної ради було видано Окружне послання. В історії Білокриницької ієрархії цей документ відіграв вирішальну роль в переоцінці старообрядцями свого місця в навколишньому світі та зміні його ідеологічних засад. Однією з причин його підписання стало відновлення трьохчинної церковної ієрархії.

У 1863 р. Кирило став учасником собору представників Білокриницької ієрархії в Москві. Під час свого перебування там він втручався у справи російських єпископів. Архієпископ Антоній Володимирський не викликав особливої довіри митрополита. Між ними виник

конфлікт. Заручившись підтримкою групи впливових старообрядців, 18 лютого 1863 р. митрополит Кирило за допомогою Московської духовної ради усунув Антонія від управління справами. Його місце зайняв єпископ Афанасій Саратовський, який проявив себе під час збору пожертвувань на заснування Білокриницької митрополії²⁷.

Не бажаючи втратити свого колишнього впливу, Антоній створив групу противників митрополита. Його від'їзду з Москви допомогло Січневе повстання в Польщі. Скориставшись обставинами, що склалися, архієпископ вимагав якнайшвидшого вислання Кирила з Росії, мотивуючи свій вчинок тим, що його незаконне перебування може вплинути на дароване Олександром II право вільно відправляти старообрядські богослужіння. Рогозькі старовіри мали на меті привернути до себе уряд і в такий спосіб домогтися визнання старообрядських єпископів у Росії.

Докази Антонія переконливо вплинули на старообрядців. Навіть прибічники Кирила змушені були визнати, що митрополитові краще покинути межі країни. Водночас архієпископ вдруге обнародував Окружне послання, яке носило миротворчий характер щодо панівної Церкви. Послання обурило митрополита Кирила, який підозрював московських старообрядців у відступі від старої віри і негайно виїхав у Білу Криницю.

Кирило інформував Амвросія про прийняття Окружного послання. Останній, не розібравшись у суті справи, прокляв відступників від старої віри. 20 червня 1863 р. білокриницький собор затвердив Амвросієву анафему. Отже, на Окружне послання було покладено клятву двох митрополитів. Повідомлення про відступництво Рогозького кладовища швидко поширилося серед старовірів. Окружникам нічого не залишалося, як відправити делегацію в Ціллі, ознайомити Амвросія з текстом Окружного послання та проінформувати його про протистояння, яке розгорілося між двома архієреями. Ознайомившись з реальним станом речей, 28 жовтня 1863 р. Амвросій заборонив Кирила у священнодіянні до його розкаяння перед Церквою. 31 жовтня Амвросій помер.

²⁵ Материалы для истории так называемой Австрийской или Белокриницкой иерархии... – С. 356.

²⁶ *Монастырев М.* Исторический очерк австрийского священства... – С. 44.

²⁷ *Лихницкий В.* Сведения о современном состоянии раскола. – Харьков, 1864. – С. 19.

Підтримка Амвросієм Окружного послання викликала протиріччя в середовищі старообрядців. 13 січня 1864 р. на Рогозькому кладовищі було скликано собор старообрядців Білокриницької ієрархії, у якому взяло участь близько 500 делегатів²⁸. На соборі зачитали текст Окружного послання, однак більшість присутніх відмовилася його підтримати, а отже, і Антонія. Собор вирішив, щоб той негайно покинув Москву. Передбачаючи свою печальну участь, Антоній покався і зрікся Окружного послання.

Коли вісті про примирення Антонія дійшли до Білої Криниці, то митрополит Кирило, вигнаний через нього з Москви, визнав Окружне послання. Це спричинило повстання проти нього його колишніх прибічників, які не хотіли прийняти послання. Під їхнім тиском митрополит знову відмовився від свого попереднього рішення. Про це Кирило заявив 24 і 27 лютого 1864 р. грамотами до всіх російських старообрядців і до всеросійського собору.

Зі вступом Афанасія на митрополичий престол у Білій Криниці стосунки російських старообрядців і митрополії остаточно охололи. Старовіри майже забули про Білу Криницю. Антонія І завжди обтяжувала ієрархічна підпорядкованість закордонному митрополитові. Після смерті Кирила йому вдалося досягти значної самостійності в правлінні церковно-ієрархічними справами російських старообрядців²⁹.

Наступник Кирила митрополит Афанасій намагався врегулювати протиокружницький розбрат. У 1884 р. він запропонував мир єпископу Кирилу І, який очолював у той час Балтську єпархію, і, як відомо, не підтримував Окружного послання. Митрополит писав у Кишинів, що він дарма ворогує проти єпископів-окружників, що готовий визнати Кирила І в сані, якщо той зречеться Антонія ІІ, але, незважаючи на миролюбивий тон митрополита, Кирило відкинув запропонований варіант³⁰.

Під час правління митрополита Афанасія австрійський уряд намагався з'ясувати причини відокремлення липованів від російської Церкви, ведення ними метричних книг та відкриття школи. Для цього у Білу Криницю прибув

ерцгерцог Рудольф, який виявив особливу увагу митрополиту, довго і люб'язно з ним розмовляв і цим підкреслив особливу доброзичливість австрійського уряду до місцевих мешканців та їхнього владики. Як завжди, болісним місцем для липованів залишалися метрики, які вони розглядали як такі, що суперечать справі давньоправослав'я, і це при тому, що під час заснування Білокриницької ієрархії чернець Павло пообіцяв уряду, що метрики будуть уведені³¹.

Крім чоловічого монастиря, у середині ХІХ ст. у Білій Криниці було засновано жіночий монастир. 8 липня 1852 р. там було освячено дерев'яну (на кам'яному фундаменті) церкву в ім'я Успіння Пресвятої Богородиці. Водночас митрополит Кирило поставив для жіночої обителі першу ігуменю Олександру. У 1960-х роках благустрій монастиря продовжився.

У 1898 р. на кошти знаменитого московського фабриканта А.І. Морозова та інших московських благодійників там розпочалося будівництво кам'яної церкви, однак невдовзі з'ясувалося, що в багатьох місцях вона дала тріщини і могла обвалитися. За посередництвом московського священика І. Власова ігуменя монастиря звернулася до благодійниці Ольги Олексіївни Овсянникової, яка після прибуття в Білу Криницю особисто вибрала місце для будівництва нового храму й пообіцяла всіляку підтримку.

Японський професор Х. Сакамото в родині священика о. Сергія Бобкова. Фото 2016 р.

²⁸ Попов Н. Опыт исследования... – С. 105.

²⁹ Летопись происходящих в расколе событий за 1876–1879 гг. – Москва, 1880. – С. 67.

³⁰ Там само. За 1886–1889 гг. – Москва, 1886. – Летопись за 1887 г. – С. 183.

³¹ Там само. – Летопись за 1889 г. – С. 85.

У 1900 р. за проектом російського архітектора А.В. Кузнецова розпочалося будівництво Успенського собору. Возведення храму було покладено на віденського підрядчика Кликє³². У 1901 р. благодійниця несподівано померла. Вона не встигла зробити жодних розпоряджень із цього приводу, однак будівництво собору не припинилося. Його продовжував фінансувати чоловік покійної Г.С. Овсянников, проте 16 серпня 1902 р. помирає і він і також не встигає зробити жодних розпоряджень про виділення грошей на продовження будівництва. Спорудження собору було тимчасово призупинено.

Новий імпульс будівництву собору дала М.І. Хромова, яка вирішила його закінчити³³. Завдяки її старанням, Успенський собор в Білій Криниці став одним з величніших храмів Австро-Угорщини. Установлений там дубовий іконостас був виконаний російським майстром Н. Лебедевим. Його заповнили старовинні образи московського письма, а також нові ікони московського іконописця Гур'янова, які були виконані в строганівському стилі. У древньому стилі майстрами Абросимовим і Мишуковим було виготовлене церковне начиння. Ще за життя сама О. О. Овсянникова із сімейного рахманівського зібрання пожертвувала собору повний круг старовинних богослужбових, крюкових, учительних і повчальних книг.

15 липня 1908 р. в жіночому монастирі відбулося освячення Успенського храму, яке здійснили митрополит Макарій Білокриницький, архієпископ Іоанн Московський, єпископ Леонтій Славський, єпископ Іоасаф Тульчинський, а також духовенство Білокриницького чоловічого монастиря, Рогозького кладовища, Славського монастиря та інших населених пунктів Австрії та Румунії (загалом 21 духовна особа). На святі були присутні представники австрійської влади: намісник президента Чернівців Бардлеон, капітан Серетського повіту Богосевич, мирові судді Серетського окружного суду та інші офіційні особи.

Під час освячення собору були проголошені многії літа австрійському імператорові Йосипу,

митрополитові Макарію Білокриницькому, архієпископові Іоанну Московському, а також благодійникам, за рахунок яких було споруджено цю прекрасну споруду³⁴. Телеграми з подяками відправили благодійницям М. І. Хромовій і К. Д. Свешниковій, котрі підтримали храм грошовими кредитами в Державному банку Австрії в розмірі 100 тис. рублів.

За чаєм. Зліва направо: перший заступник голови Глибоцької районної державної адміністрації Чернівецької області В. Коломієць, почесний професор японського Університету Тенрі Х. Сакамото, старший науковий співробітник Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України С. Таранець, головний редактор сайту «Портал-кредо» О. Солдатов. Фото 2016 р.

Після Лютневої революції 1917 р. Біла Криниця залишилася за межами Росії. До складу Української РСР село увійшло 17 червня 1940 року. Радянська влада ліквідувала чоловічий і жіночий монастирі, закрила храми, а ченців розігнало. Під час Другої світової війни митрополит Тихон намагався відновити монастирське життя в Білій Криниці, але 1944 р., рятуючись від комуністів, він перейшов у Румунію. Чоловічий монастир повністю розвалили, оскільки по його території пройшов кордон між СРСР та Румунією.

³² Торжество освящения храма во имя Успения прасвятых Богородицы в Белокриницком женском монастыре (в Австрии) // Церковь. Старообрядческий церковно-общественный журнал. – 1908. – № 42. – С. 1298.

³³ М.І. Хромова та О.А. Овсянникова вийшли із знаменитого старообрядського роду Рахманових.

³⁴ Торжество освящения храма во имя Успения прасвятых Богородицы в Белокриницком женском монастыре (в Австрии) // Церковь. Старообрядческий церковно-общественный журнал. – 1908. – № 42. – С. 1297.

У 60–70-х роках ХХ ст. шедевр архітектури Успенський собор жіночого монастиря використовували під колгоспний склад. Лише в 1978 р. постановою Ради міністрів УРСР його було взято під охорону держави. У 1984 р. за підтримки голови радянського фонду культури академіка Д.С. Лихачова і Р.М. Горбачової розпочалися реставраційні роботи собору, проте через відсутність фінансування у 1989 р. їх було призупинено. У 1992 р. собор освятив митрополит Олімпій Московський та вся Русі. У 1996 р. в Білій Криниці відбувся Перший всесвітній собор старообрядців Білокриницької ієрархії. У 2001 р. собор був переданий у власність Руської Православної Старообрядської Церкви.

Отже, заснована у 80-х роках XVIII ст. російськими вихідцями з румунського пониззя Дунаю Біла Криниця на Буковині в другій половині XIX ст. перетворюється на потужний центр старообрядців Білокриницької ієрархії за кордоном. У 1803 р. в селі засновано Покровський

чоловічий монастир, а в 1852 р. – Успенський жіночий монастир. 27 жовтня 1846 р. в цьому селі було створено Білокриницьку церковну ієрархію приєднанням до старообрядської Церкви босно-сараєвського митрополита Амвросія (Поповича). 18 січня 1847 р. в Білій Криниці відбулася перша архієрейська хіротонія. Проте наприкінці листопада 1847 р. безтурботна діяльність місцевих митрополитів була порушена. Росія стала вимагати від Австрії ліквідації старообрядської ієрархії та закриття чоловічого монастиря. 4 березня 1848 р. австрійський уряд закрив чоловічий монастир, однак невдовзі, після революції 1848 р., він відновив своє функціонування. 15 липня 1908 р. в жіночому монастирі відбулося освячення Успенського собору, спорудженого за проектом російського архітектора А.В. Кузнецова. Чоловічий і жіночий монастирі в Білій Криниці були ліквідовані з приходом радянської влади. У 1944 р. старообрядська митрополічна кафедра була перенесена з Білої Криниці в румунське місто Браїлу.

References

- Monastyrev, M. (1877). *Istoricheskiy ocherk avstrijskogo svyashchenstva posle Amvrosiya*. – Kazan', – 330 s. [in Russian]
- (1888). *Zapiska I. S. Aksakova o bessarabskikh raskol'nikah*. *Russkij arhiv*. – Moskva. – Kn. 3. – S. 434–451. [in Russian]
- (1899). *Materialy dlya istorii tak nazyvaemoj Avstrijskoj ili Belokrinickoj ierarhii (Prilozhenie k Bratskomu slovu) / Izdal N. Subbotin*. – Moskva, – 472 s. [in Russian]
- (1869). *Sovremennye letopisi raskola / Izd. N. Subbotina*. – Vyp. 1–2. – Moskva. – Vyp. 1: *Belokrinickij sobor 1868 goda i otnosyashchiesya k nemu akty i pis'ma*. – 216 s. [in Russian]
- (1869). *Sovremennye letopisi raskola / Izd. N. Subbotina*. – Vyp. 1–2. – Moskva. – Vyp. 2: *Posledstviya Belokrinickogo sobora 1868 g. i neozhidannyj iskhod ih*. – 1869. – 192 s. [in Russian]
- (1889). *Perepiska raskol'nicheskikh deyatelej. (Materialy dlya istorii belokrinickogo svyashchenstva)*. *Izd. N. Subbotinym*. – Moskva. – Vyp. 2. – 382 c. [in Russian]
- Sajko, M. N. (2000). *Avstrijskie issledovateli HИH – nachala HKH vv. o staroobryadcah v Bukovine. Staroobryadchestvo: istoriya, kul'tura, sovremennost'*. – Moskva. – S. 46–53. [in Russian]
- Istoriya bukovinskih staroobryadcev*. [B. m. i g.] – S. PЗФ. [in Russian]
- Bartenev, A. (1861). *Kratkij istoricheskiy ocherk mer, prinimaemyh protiv raskola preimushchestvenno v novejshee vremya. Strannik. Duhovnyj ucheno-literaturnyj zhurnal za 1861 g.* – Sankt-Peterburg. – T. 1. – S. 308–339. [in Russian]
- Popov, N. (1866). *Opyt issledovaniya: chto takoe sovremennoe staroobryadchestvo v Rossii? (Prilozhenie) Okruzhnoe poslanie popovshchiny*. – Moskva. – 111 s. [in Russian]
- Smirnov, P. S. (1895). *Istoriya russkogo raskola*. – Sankt-Peterburg. – Izd. 2. – 275 s. [in Russian]
- Mordkovich, T. A. (1995). *Istochniki po istorii priinyatiya Belokrinickoj ierarhii Moskovskoj Rogozhkoj staroobryadcheskoj obshchinoj (40–50-e gg. HИH v.)*. *Mir staroobryadchestva / pod red. I. V. Pozdevoj*. – Moskva. – Vyp. 2. – S. 105–132. [in Russian]
- Lihnickij, V. (1864). *Svedeniya o sovremennom sostoyanii raskola*. – Har'kov, – 32 s. [in Russian]
- (1880). *Letopis' proiskhodyashchih v raskole sobytij za 1876–1879 gg.* – Moskva, – 150 s. [in Russian]
- (1908). *Torzhestvo osvyashcheniya hrama vo imya Uspeniya prasyatyaya Bogorodicy v Belokrinickom zhenskom monastyre (v Avstrii)*. *Cerkov'. Staroobryadcheskiy cerkovno-obshchestvennyj zhurnal*. – № 42. – S. 1296–1298. [in Russian]